

บทบาทของความเชื่อและเพศสภาวะที่มีต่อการจัดการพื้นที่ในเรือน
กลุ่มไทพวนในเชียงขวาง สปป. ลาว
The Influences of Beliefs and Gender on the Spatial Organization
of the Tai–Puan Ethnic Vernacular House in Xiangkhouang
Province, Lao People’s Democratic Republic

จันทนีย์ จิรณธัญ*
Chantane Chiranthanut

บทคัดย่อ

ในบรรดากลุ่มผู้พูดภาษาตระกูลไททั้งหลาย กลุ่มไทพวนเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจในประเด็นแบบแผนการจัดการพื้นที่ภายในเรือน ซึ่งสะท้อนความเชื่อทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ใช้เป็นกรอบในการอยู่อาศัยร่วมกัน การศึกษานี้จึงตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับโลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทพวนเกี่ยวกับความเชื่อ เรื่องผี สถานะทางสังคมและเพศสภาวะ ที่มีผลกับการจัดการในเรือนพื้นถิ่น โดยเฉพาะลำดับศักดิ์ของที่ว่าง โดยที่ว่างนั้นๆ มักมีนัยของหน้าที่และมีความหมายแฝงอยู่ด้วยเสมอ ในเรือนไทพวนเชียงขวาง สปป.ลาว มีการจัดการพื้นที่ที่มีลำดับศักดิ์ของที่ว่างสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องผีกับเพศสภาวะ คือ ส่วนหน้าของเรือนสัมพันธ์โดยตรงกับความเชื่อที่กำหนดให้พื้นที่ที่มีผีควบคุมอยู่ มีศักดิ์สูงกว่าด้านหลังเรือน ผู้ชายครองปริณทลส่วนหน้าของเรือน สำหรับผู้หญิงซึ่งถือบทบาทดูแลความเป็นอยู่ของสมาชิกในครัวเรือนนั้น จะครองปริณทลส่วนในซึ่งส่วนใหญ่เป็นด้านหลังของเรือน

บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการมีอยู่ของความเชื่อและบทบาทของเพศสภาพที่กำหนดแบบแผนการใช้พื้นที่เรือนที่ยังไม่ค่อยได้มีการอธิบายในประเด็นนี้มากนัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาถึงบทบาทของเพศสภาวะเป็นส่วนหนึ่งในการทำความเข้าใจและชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์รวมไปถึงการอธิบายกลไกการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมกลุ่มไทพวนผ่านมิติทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีส่วนในการกำหนดคุณลักษณะของที่ว่าง อันถือได้ว่าเป็นปฐมบทของลักษณะร่วมของการก่อรูปสถาปัตยกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท และมีส่วนเติมเต็มความรู้และการวิจัยสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมกลุ่มผู้พูดภาษาตระกูลไท ที่การกระจายตัวอย่างกว้างขวางและได้รับการพัฒนาในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ มาอย่างต่อเนื่องนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ABSTRACT

Among various Tai ethnic groups, Tai-Puan people have developed an interesting spatial organization style which revolves around their traditional beliefs and values. This paper examines how the Tai-Puan beliefs on social status, spirits and gender roles affect the way their residential

* อาจารย์ประจำ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
Email: wchant@kku.ac.th

spaces are organized. That is to say, spaces in Tai-Puan vernacular house are arranged according to their gender hierarchy and the existence of each space always corresponds to their gender-specific functionality as well as signifies certain cultural implications. The perception toward the roles of men heavily shapes the design of the front section of the house. On the other hand, the prominent roles of women as homemakers and caretakers of domestic chores govern the organization of inner spaces and majority of the back areas of the house.

In summary, this paper highlights the influence of gender beliefs on the spatial organization of the Thai-Puan vernacular architecture. The influences of spiritual and gender beliefs on architectural functions have not yet been extensively studied but are critical to the understanding of the formation of the Tai ethnic vernacular architecture from the sociocultural aspects. The concept that sociocultural factors define characteristics of spaces is the basis concept to the Tai ethnic vernacular architecture. This research will, therefore, help add on to existing knowledge in this field and facilitate further researches about the long-existing, Tai ethnic vernacular architecture that can be commonly found throughout the Southeast Asia region.

คำสำคัญ: แบบแผนเรือนพื้นถิ่น ไทพวน การจัดการพื้นที่เรือน ความเชื่อ เพศสภาวะ

Keywords: Vernacular House Pattern, Tai-Puan, Spatial Organization, Belief, Gender

บทนำ

ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปเก็บข้อมูลเรือนไทพวนร่วมกับนักวิชาการหลายท่าน ภายใต้โครงการวิจัยเมธีวิจัยอาวุโส ระหว่างปี พ.ศ. 2545-2547 ในชุดโครงการเรื่อง “ภูมิปัญญาพัฒนาการและความสัมพันธ์ระหว่างกันของเรือนพื้นถิ่นไท-ไทย: คุณลักษณะของสถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อมในเรือนพื้นถิ่น” ทำให้มีโอกาสได้เก็บข้อมูลเชิงลึกทั้งจากการสัมภาษณ์ การสังเกตและการสำรวจจริงวัดเรือนไทพวนในพื้นที่ศึกษา มีประเด็นที่น่าสนใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมความเชื่อกับการก่อรูปของเรือนไทพวนเชิงขวาง โดยเฉพาะในประเด็นการจัดลำดับความสำคัญของพื้นที่และการจัดการพื้นที่โดยมีเพศสภาวะเข้ามาเกี่ยวข้อง

ไทพวนเป็นคำเรียกขานตัวเองของชาวพวนซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ผู้พูดภาษาตระกูลไทที่มีถิ่นฐานในเมืองพวน ซึ่งในปัจจุบันคือแขวงเชียงขวาง สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว เมืองพวนซึ่งปัจจุบันเรียกเมืองเชียงขวางนี้มีประวัติมายาวนาน แม้มีความเจริญรุ่งเรืองทั้งศาสนาและบ้านเมือง แต่ก็ยังเป็นเมืองที่ประสบปัญหาการสู้รบอยู่เรื่อยๆ และตกเป็นเมืองขึ้นของเวียดนาม หลวงพระบางและสยามในแต่ละช่วง ต่อมาถูกรวมเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรลาว และลาวตกเป็นเมืองขึ้นของฝรั่งเศส พ.ศ.2436 ต่อมาในช่วง พ.ศ.2507-2516 สหรัฐอเมริกาที่กระเปิดแบบปูพรม โดยเฉพาะพื้นที่เมืองพวน เนื่องด้วยเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่เชื่อมต่อเมืองเวียงจันทน์กับชายแดนเวียดนาม ทำให้บ้านเมืองพวนราบเป็นหน้ากลองประชาชนได้อพยพออกไป ภายหลังการลงนามสงบศึกระหว่างอเมริกาและเวียดนามแล้ว ไทพวนบางส่วนก็ย้อนกลับมาอยู่แผ่นดินแม่และเริ่มต้นตั้งถิ่นฐานอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน (ทรงยศ และคณะ, 2547) จากบันทึกภูมิ วงวิจิตร (2546) ชาวไทพวนที่เกิดและเติบโตอยู่ในเชียงขวางก่อนจะอพยพออกไปในช่วงเวลาที่เกิดปัญหาในพื้นที่นั้น ผู้มิได้อธิบายเกี่ยวเรือนจากความทรงจำที่มีความเด่นชัดในเรื่องรูปทรงและพื้นที่ใช้สอยในเรือน

ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้การตีความการจัดการพื้นที่จากเอกสารนั้นแตกต่างกันไป (อริศรี และนพดล, 2554) โดยประเด็นหนึ่งที่มีความน่าสนใจเกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ในเรือนไทพวนคือ มโนทัศน์เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ใช้สอย ซึ่งสัมพันธ์กับเพศภาวะ รวมไปถึงลำดับศักดิ์ในเรือนของชาวไทพวนในอดีต ที่มีความเด่นชัดพอควรโดยเฉพาะพื้นที่ ศักดิ์สิทธิ์และพื้นที่สำหรับชายหญิง สอดคล้องกับบันทึกของคำตา อุดมสุข (2000: 1) อธิบายรูปแบบเรือนไทพวนว่าเป็นเรือนที่มีพื้นที่ชายและหญิง โดยมีการกำหนดพื้นที่สำหรับผู้หญิงภายในเรือนคือฝั่งหนึ่งของเรือนที่มักสัมพันธ์กับ ส่วนเก็บเครื่องมือและส่วนเปียก ซึ่งในการลงพื้นที่สำรวจก็พบเรือนที่มีการจัดการพื้นที่ภายในเรือนคล้ายคลึงกับข้อมูล ในเอกสารข้างต้น บทความนี้จะชี้ให้เห็นถึงบทบาทสำคัญของความเชื่อและเพศภาวะว่ามีผลต่อการจัดการที่วาง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างไร

กรอบแนวคิดและวิธีการศึกษา

บทความนี้ ใช้แนวทางการศึกษาโดยอ้างอิงตามกรอบแนวคิดและแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ในหนังสือ Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World ที่มี Paul Oliver เป็นบรรณาธิการ พบว่าการศึกษาในแนวทางมานุษยวิทยา (Anthropological Approach) ชี้ให้เห็นว่าวัฒนธรรมนั้นเป็นปัจจัยที่มีผล ต่อการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้มีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกันไป และอาจกล่าวได้ว่าเรือนเป็นผลสะท้อนวัฒนธรรม ที่ผลิตซ้ำและการจัดการพื้นที่ในเรือนเป็นพฤติกรรมอันคุ้นชินและดำเนินจนเป็นนิสัย ซึ่งผ่านการผลิตซ้ำจากรุ่นสู่รุ่น ถ่ายทอดระบบความคิดโลกทัศน์ต่างๆ ต่อเนื่องกันมาโดยสถาปัตยกรรมเป็นเครื่องมือหนึ่งในการช่วยทำให้ระบบ มโนทัศน์เหล่านั้นชัดเจนยิ่งขึ้น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นนอกจากเป็นสิ่งพิสูจน์ถึงวัฒนธรรมที่ดำรงต่อเนื่องจนเกิด อัตลักษณ์แล้ว ยังสะท้อนถึงวิถีของการดำรงอยู่ การพัฒนาการ และการเปลี่ยนแปลงในมิติต่างๆ ทางวัฒนธรรมอีกด้วย ทั้งนี้เพราะเรือนเป็นหนึ่งในปัจจัยที่สำคัญต่อมนุษย์และมักสะท้อนความต้องการพื้นฐาน รวมไปถึงสะท้อนให้เห็นถึง การปรับตัวการแก้ปัญหาต่อสภาพแวดล้อมนั้นๆ กรอบแนวคิดนี้ใช้เป็นแนวทางการทำงานวิเคราะห์และตอบคำถาม การศึกษาผ่านกรณีศึกษาเรือนไทพวนว่า วัฒนธรรมส่งผลต่อการก่อรูปของพื้นที่ใช้สอยอย่างไร โดยเฉพาะในประเด็น การจัดลำดับพื้นที่และการจัดการพื้นที่โดยมีเพศภาวะเข้ามาเกี่ยวข้อง และความเชื่อกับเพศภาวะมีบทบาทต่อ การจัดการที่วางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอย่างไร

การศึกษาวิจัยนี้ได้ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องและวิเคราะห์อ้างอิงข้อมูล จากภาคสนามชุมชนบ้านปู่และบ้านหมื่น เมืองพุกุต แขวงเชียงขวาง ทั้งจากการสำรวจ รั้ววัด เขียนแบบ ถ่ายภาพ ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบการสังเกตพฤติกรรมการใช้งานพื้นที่ต่างๆ เพื่อนำมาสรุปรวบรวมและประมวลข้อมูล ประกอบการวิเคราะห์สังเคราะห์เกี่ยวกับประเด็นความเชื่อและเพศภาวะกับการก่อรูปของเรือนไทพวนกรณีศึกษา ต่อไป

ความหมายและโลกทัศน์เกี่ยวกับความเชื่อและเพศภาวะ

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554 ให้ความหมายความเชื่อว่าเป็นการเห็นตามด้วย ความมั่นใจ ความไว้วางใจ ซึ่งอาจจะกล่าวโดยรวมได้ว่าเป็นการเห็นพ้องและยึดถือร่วมกัน ชาวไทพวนนั้นมีความเชื่อร่วมกับกลุ่มผู้พูด ภาษาตระกูลไทอื่นๆ ความเชื่อที่มีความสำคัญและมีบทบาทในการกำหนดกรอบระเบียบและโลกทัศน์ในการอยู่ร่วมกัน คือความเชื่อเรื่องผีที่มีอยู่หลายระดับ ความเชื่อเรื่องผีอยู่ในสำนึกบุพกาลที่ดำเนินมาเนิ่นนานนับแต่การดำรงชีพโดย อาศัยธรรมชาติที่อาจให้ทั้งความสมบูรณ์และบันดาลภัยที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ตลอดจนมีความรู้สึกหวงเกรงในสิ่งที่

ไม่อาจเข้าใจต่อสิ่งเหนือธรรมชาติทั้งหลาย วีระ (2556) กล่าวถึงความเชื่อที่ถ่ายทอดมาสู่สถาปัตยกรรมว่า ความเชื่อเป็นสิ่งฝังลึกในความคิดอยู่เสมอ และปรากฏจากสิ่งที่กระทำ และอาจกล่าวได้ว่าสถาปัตยกรรมคือรูปทรงที่สะท้อนถึงความเชื่อ

วิธดา (2545: 17-22) สุชาติดา (2547: 4-19) และ Rendell (2000: 15) อธิบายและสรุปความแตกต่างระหว่างเพศกับเพศภาวะ ในทำนองคล้ายกันไว้ว่า “เพศ (Sex)” เป็นสภาพความแตกต่างระหว่างหญิงและชายโดยมีร่างกาย (อวัยวะ) เป็นเครื่องกำหนดตามธรรมชาติตั้งแต่เริ่ม ในขณะที่ “เพศภาวะ (Gender)” ว่าเป็นภาวะที่แตกต่างกันระหว่างหญิงและชายซึ่งมนุษย์(สังคม)เป็นผู้กำหนด ในขณะที่เพศตามธรรมชาติในจุดเริ่มต้นไม่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ (แต่อาจเปลี่ยนได้โดยทางการแพทย์และเทคโนโลยีซึ่งเกิดในภายหลังได้) แต่เพศสภาพหรือเพศภาวะเป็นคุณสมบัติที่สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามสภาพการณ์แวดล้อมและเงื่อนไขทางวัฒนธรรมได้ สำหรับทัศนะของปราณี วงษ์เทศ (ปราณี, 2549: 9) นักวิชาการสาขามานุษยวิทยา อธิบายคำว่า “เพศภาวะ” ว่าเป็นระบบทางวัฒนธรรมที่อธิบายความเป็นหญิงชายที่ถูกสร้างขึ้นจากวัฒนธรรมและระบบสัญลักษณ์ที่มีการผลิตซ้ำ ที่มักถูกโยงเอาความแตกต่างของเพศซึ่งนำหน้าชื่อของบุคคล เช่น เพศหญิงมีความอ่อนแอและเพศชายมีความเข้มแข็งเป็นผู้นำ ทั้งที่ชายและหญิงนั้นมีความเสมอภาคกัน ดังนั้น ลักษณะทางกายภาพของชายและหญิงอาจนำมาซึ่งความสามารถในการทำกิจกรรมใดในช่วงเวลาใดที่แตกต่างกัน ในขณะที่เพศหญิงเลี้ยงลูกในเรือน เพศชายก็ออกหาอาหารและนำมากลับมาในเรือน ดังนั้นไม่ได้หมายความว่าเพศหญิงอ่อนแอและเพศชายมีความเข้มแข็งหรือมีอำนาจเหนือกว่าผู้หญิงเสมอไป

ฉลาดชาย (2555) อธิบายถึงเพศภาวะและเพศไว้ว่า เพศ หมายถึงความแตกต่างในทางชีววิทยาระหว่างชายและหญิง มีความหมายจำเพาะลักษณะทางกายภาพที่มองเห็นได้เท่านั้น รวมไปถึง เพศ ยังเป็นการจัดประเภทสิ่งต่างๆ ที่สามารถอิงจากรูปลักษณะที่ปรากฏเป็นหลัก ในขณะที่ “เพศภาวะ” หรือสภาวะความเป็นเพศ ถูกใช้ในความหมายของความเป็นเพศที่ถูกสังคมสร้างขึ้นมา ใช้ในการทำความเข้าใจถึงบทบาทต่างๆ ที่ถูกกำหนดว่าเหมาะสมกับหญิงและชาย ทั้งนี้บทบาทที่กำหนดขึ้นมานั้นก็เป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมและสังคมนั่นเอง และนักสตรีนิยมมองว่าพฤติกรรม การกระทำใดๆ มีความสัมพันธ์ทางสังคมและมีมิติทางเพศภาวะ ชนชั้น ศาสนากับความเชื่อและอายุด้วย อีกทั้งถือว่าเพศภาวะเป็นสิ่งประกอบสร้างทางสังคมซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นมาและให้ความหมายกับสิ่งต่างๆ นั้นมีผลในการสร้างและกำหนดบทบาทระหว่างกัน อาจรวมถึงถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหลายมิติระหว่างกัน และถูกผลิตซ้ำต่อกันมา อย่างไรก็ตาม แบบแผนและการใช้ชีวิตรวมไปถึงความสัมพันธ์และบทบาทระหว่างเพศสามารถเปลี่ยนแปลงได้

จากความหมายตลอดจนแนวคิดและคำนิยามข้างต้น ทำให้สรุปว่าความเชื่อบางครั้งผูกกับเรื่องลึกลับเช่น ผี ซึ่งความเชื่อฝังลึกในจิตสำนึกมนุษย์และสะท้อนลงไปในสถาปัตยกรรมทั้งที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจอยู่เสมอ ในขณะที่ความแตกต่างของเพศและเพศภาวะ ว่า “เพศ” เป็นทางสภาพธรรมชาติทางชีววิทยาโดยแรกเริ่มที่ติดตัวมนุษย์ว่าเป็นหญิงหรือชาย (อาจสามารถกำหนดให้เป็นเพศใดๆ ได้ตั้งแต่แรกการปฏิสนธิโดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์) แม้อึดติดเชื่อว่าเพศเปลี่ยนแปลงไม่ได้ ปัจจุบันสิ่งกำหนดความเป็นเพศสามารถถูกเปลี่ยนแปลงได้โดยทางการแพทย์ ในขณะที่ “เพศภาวะ” เป็นภาวะที่แตกต่างกันไปของความเป็นหญิงและชาย ซึ่งอาจถูกสังคมกำหนด เพศภาวะสามารถเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทวัฒนธรรมและเงื่อนไขที่มี ความสัมพันธ์บทบาทระหว่างเพศภาวะในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มิได้แยกแยะเด็ดขาดและเป็นไปในทางสมานฉันท์เกื้อกูลกันมากกว่าการกดขี่และขัดแย้ง ทั้งความเชื่อและเพศภาวะล้วนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมที่ดำเนินต่อเนื่องกันมายาวนาน กลายเป็นแนวปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

ผลการศึกษาและการวิเคราะห์ความเชื่อและเพศสภาพในเรือนไทพวน

การศึกษาบทบาทของความเชื่อและเพศสภาพกับการก่อรูปเรือนไทพวน อาศัยกรอบแนวคิดของ Paul Oliver และใช้การศึกษาภาคเอกสารที่เกี่ยวข้องร่วมกับข้อมูลการสัมภาษณ์และข้อมูลการสำรวจวัดทั้งหมด ประกอบกัน นำมาวิเคราะห์และสรุปความสัมพันธ์มิติต่างๆ สามารถสรุปและนำเสนอความสัมพันธ์เกี่ยวกับความเชื่อ และเพศสภาพกับการก่อรูปสถาปัตยกรรมตั้งแต่ระดับผังชุมชนไปจนถึงแบบแผนการใช้พื้นที่และผังเรือนไทพวนได้ใน 3 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) สภาพแวดล้อมและการวางผังชุมชน 2) ระบบสังคมและโลกทัศน์ไทพวน 3) ผังเรือนและแบบแผนการจัดการพื้นที่อยู่อาศัยในเรือนไทพวน

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงตำแหน่งเมืองเชียงขวาง

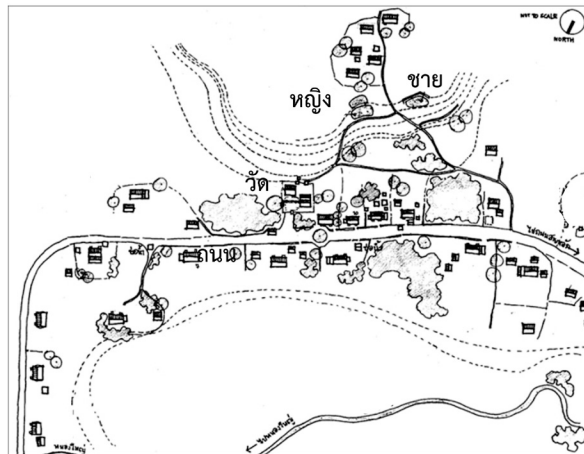

ภาพที่ 2 สภาพแวดล้อมเมืองเชียงขวาง (ซ้าย) และนาขั้นบันได (ขวา)

1. สภาพแวดล้อมชุมชนและการวางผังชุมชน

ลักษณะภูมิฐานของเมืองเชียงขวางเป็นภูสูงสลับกับเนินเขา ด้วยระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลราว 1200 เมตร ทำให้สามารถพบพืชพรรณประเภทสนสามใบซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของทัศนียภาพของเชียงขวางร่วมกับภาพของนาขั้นบันไดซึ่งอาศัยทั้งน้ำฝนตามฤดูกาลและการทดน้ำที่แสดงถึงภูมิปัญญาตลอดจนความเข้าใจและปรับตัวเข้ากับสภาพภูมิประเทศได้เป็นอย่างดี (ภาพที่ 2) ในฤดูหนาวมีความหนาวเย็นและมีลมตลบเข้าสู่เนินเขา อุณหภูมิเฉลี่ย

ประมาณ 16 องศา ทำให้แม้ในฤดูร้อนก็มีอากาศเย็น ด้วยฐานพื้นที่ที่เป็นเนินเขาสูงที่ราบลุ่ม การทำนาแบบดินตามไม่สะดวกไปทั้งหมด ทำให้การทำนาแบบเอาแรงหรือผลักดันไปช่วยทำนาและเกี่ยวข้าวจึงมีความจำเป็น การอยู่ร่วมกันแบบพึ่งพาจึงมีความจำเป็นและกลายเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างกัน เครือญาติและพี่น้องถือว่ามีความสำคัญและเคารพกันและกัน ที่น่าสนใจในการจัดการผังชุมชนของชาวไทพวนคือมนทัศน์เพศภาวะที่สะท้อนในการกำหนดพื้นที่และการใช้ทรัพยากรในชุมชนอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่นผังชุมชนบ้านปงหมื่น (ภาพที่ 3) ที่แม้ว่าชุมชนไทพวนที่ตั้งขึ้นใหม่ แต่มีการกำหนดพื้นที่ในการใช้น้ำที่แยกสัดส่วนกันระหว่างชายและหญิง แม้ไม่ได้กำหนดว่าพื้นที่ใดมีศักดิ์เหนือกว่ากันก็ตาม แต่แสดงให้เห็นถึงการมีอยู่ของแนวคิดความเป็นชายและความเป็นหญิงในมนทัศน์ชาวไทพวนเชียงขวาง

ภาพที่ 3 แผนที่แสดงผังชุมชนบ้านหมื่น เชียงขวาง และแสดงตำแหน่งองค์ประกอบในชุมชน
เช่น แหล่งน้ำสำหรับชายและหญิง

นอกจากนี้ ด้วยสภาพภูมิประเทศที่เป็นเนินเขาที่มีที่ราบลุ่มที่ใช้เพาะปลูกอยู่ตอนล่าง บ้านเรือนปลูกเรียงรายกันไปตามเส้นทางสัญจร บริเวณกลางชุมชนมีวัดเป็นศูนย์กลาง บ้านที่เรียงรายต่อเนื่องกันไปนั้นแต่ละหลังเป็นเรือนยาวขนานไปกับเส้นทางสัญจร ซึ่งมีความเชื่อที่ให้ปลูกเรือนโดยเอาหัวนอนหันไปสู่ที่นาหรือที่เรียกว่า “หัวหนุนนา” ทำให้เกิดแบบแผนเรือนที่เมื่อมองจากถนนจะเห็นบันไดขึ้นเรือนกับลานหน้าบ้านเป็นหลัก เรือนพวนในเชียงขวางมีลักษณะที่สะท้อนการปรับตัวอยู่กับภูมิอากาศเช่นนี้ด้วยลักษณะเรือนใต้ถุนยกเหนือพื้นแต่ไม่สูงพอให้เดินลอดสะดวกนัก นอกจากนี้หลังคาเรือนมีชายคายาวค้อมหลบแดดคลุมยาวต่อเนื่องกันตลอดทั้งหลัง โดยด้านสกัดหรือด้านจั่วเรือนคลุมด้วยหลังคาคล้ายครึ่งวงกลม บางครั้งคล้ายปีกนกหรือเป็นเหมือนเทิบทำเป็นหลังคาด้านกว้างของเรือน ชานเรือนที่มีทั้งด้านหน้าและด้านหลังเรือนมีขนาดเล็กเมื่อเทียบกับเรือนผู้พูดภาษาตระกูลไทในพื้นที่อื่นๆ เนื่องด้วยอากาศที่หนาวเย็นทำให้พื้นที่ประกอบกิจกรรมต่างๆ ถูกจัดให้อยู่ภายในเรือนซึ่งมีแม่เตาไฟที่สร้างความอบอุ่นให้ตลอดปี ขนาดของชานจึงมีขนาดพอเพียงสำหรับการเป็นชานขึ้นลงเรือนและเป็นชานสำหรับการซักล้าง ไม่นิยมใช้นั่งเล่นพักผ่อนจึงไม่ต้องมีขนาดใหญ่เกินความจำเป็น นอกจากนี้หน้าต่างมีขนาดเล็กที่นอกเหนือจะเพื่อความปลอดภัยแล้วยังปกป้องไม่ให้ลมหนาวเข้าสู่เข้าสู่เรือนมากเกินไปอีกด้วย

ภาพที่ 4 เรือนไทพวนตั้งอยู่บนเนิน ด้านล่างที่ต่ำลงเป็นที่นา

2. ระบบสังคม ความเชื่อ และโลกทัศน์เพศสภาวะไทพวน

แม้เมืองพวนจะเคยถูกระเบิดพุ่มรุม อาคารบ้านเรือนถูกทำลายไปเสียสิ้น ปัจจุบันเมื่อเราผ่านไปในช่วงเชิงขวางจะพบว่าชุมชนที่ถูกสร้างขึ้นใหม่จากการกลับมาของผู้คนยังคงมีวัดเป็นองค์ประกอบสำคัญ นอกจากนั้นทัศนียภาพของนาขั้นบันไดที่ไล่ไปตามเนินเขาไปสู่ดลูกหูลูกตาสะท้อนถึงความสามารถในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างมีระบบ และด้วยการทำนาของคนในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังเป็นระบบการเอาแรง ซึ่งเป็นการผลักดันร่วมลงแรงทำนาของแต่ละครอบครัวระหว่างเครือญาติพี่น้อง แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของระบบสังคมชาวไทพวนเป็นสังคมแบบเครือญาติที่มีความสัมพันธ์ในสังคมแบบเกื้อหนุนช่วยเหลือกัน อาศัยแรงงานร่วมกันช่วยกันทำงาน เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำนา การยกฝายกันลำน้ำเพื่อทอดน้ำเข้านาเนื่องจากภูมิศาสตร์เป็นที่ราบเชิงเขา การลงแรงช่วยกันจึงทำให้เกิดความผูกพันและเคารพการอยู่ร่วมกัน แสดงถึงความสามัคคีกันในสังคมนั้น ลำดับอาวุโสหรือการลำดับเครือญาติจึงถือเป็นสิ่งสำคัญและคำนึงถึงเสมอ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษฝังแน่นและผนึกเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินชีวิต ซึ่งผีบรรพบุรุษที่เคารพสืบทอดกันเป็นทั้งผู้คุ้มครองและผู้ควบคุมดูแลสรรพชีวิตในเรือนและในตระกูลนั้น แม้นั้นหลังได้รับศาสนาพุทธเข้ามาเป็นศูนย์กลางยึดเหนี่ยวจิตใจแล้ว ความเชื่อเกี่ยวกับผีก็ยังคงดำเนินคู่ขนานกันไป ชีวิตต้องพึ่งพาธรรมชาติที่เหนือการควบคุมและยากเกินหยั่งรู้ของตน ชาวไทพวนจึงมีความเคารพต่อธรรมชาติระบอบนิเวศรอบตัวตลอดจนสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติด้วย

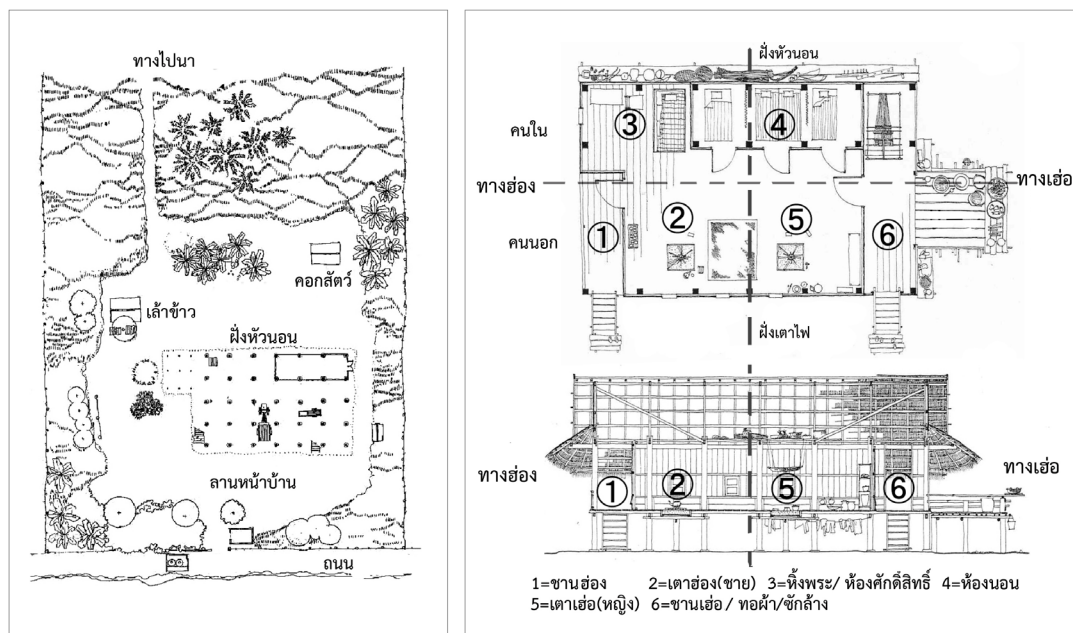
ความเชื่อเรื่องผีที่คุ้มครองและปกป้องนั้นเป็นเหมือนที่พึ่งทางใจ การแสดงความเคารพบูชาสิ่งต่างๆ รวมทั้งผีจึงถูกผนวกไปกับการสืบทอดกันมารุ่นสู่รุ่น ผีที่สัมพันธ์กับชุมชนอาจสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อนี้ในรูปผีบ้าน หอเสื้อบ้าน สำหรับผีที่สัมพันธ์กับสถาปัตยกรรมในระดับเรือนนั้นผีบรรพบุรุษถือว่ามีความเกี่ยวข้องกับผู้อยู่อาศัยอย่างมากสะท้อนผ่านการมีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในเรือน เช่น เสาศิ ห้องผีหรือหิ้งที่มีเครื่องหรืออุปกรณ์ใดๆ ที่เชื่อมต่อกับผีเรือนหรือผีบรรพบุรุษ ในขณะที่ความเชื่อเรื่องผีอยู่เป็นส่วนหนึ่งของสำนึกของชาวไทพวน การนับถือศาสนาพุทธก็นับเป็นความเชื่อที่เข้ามาซ้อนทับกับความเชื่อเรื่องผี ความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ที่สัมพันธ์กับพระจะถูกขยายเน้นให้เด่นชัดและแยกส่วนมีศักดิ์สูงกว่าพื้นที่โดยรอบ พุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทเหนือกว่าผีและสิ่งลี้ลับ พระถือว่ามีความต่อนุชนยัยในการคุ้มครองปกป้อง ความเชื่อเกี่ยวกับศาสนาพุทธจึงได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ตั้งแต่ระดับชุมชนไปจนถึงการจัดการพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนอย่างเลี่ยงไม่ได้ นอกจากนี้ ความเชื่อเรื่องผีและพุทธยังสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องไปกับมโนทัศน์เพศสภาวะ กล่าวคือในทางพุทธศาสนาเพศชายได้รับการพิจารณาว่ามีความเหนือและมีศักดิ์สูงกว่าเพศหญิงอีกด้วย

ในชั้นหลังที่มีการนับถือพุทธศาสนาแล้ว นิยมการบูชาพระพุทธรูปและทำหิ้งพระไว้ในเรือน ซึ่งเข้ามามีบทบาทกับระบบความสัมพันธ์กับพื้นที่ต่างๆ ในเรือนอีกชั้นหนึ่ง พระให้คุณในแง่การปกป้องและอบอุ่นใจสำหรับทุกคน ฝ้ายคงเป็นสัญลักษณ์ของการปกป้องดูแลควบคุมคนในคนนอก ภายในเรือนจึงพบทั้งหิ้งพระและหิ้งผ้อยู่ร่วมกันไป เพราะต่างก็มีบทบาทต่างกัน ความเชื่อเหล่านี้ผสมผสานไปกับระบบความคิดเรื่องศักดิ์ดินและลำดับอาวุโส ก่อให้เกิดระบบของ “ลำดับและทิศทาง” อย่างมีนัยยะ ตำแหน่งขององค์ประกอบพื้นที่ใช้สอยนอกจากเป็นไปตามประโยชน์พื้นฐานแล้วนั้น ยังมีความหมายซ่อนทับอยู่หลายชั้น เมื่อพิจารณาการจัดการพื้นที่ใช้สอยภายในเรือน รวมทั้งข้อเฉพาะของแต่ละกลุ่มแล้ว พบว่ามีประเด็นน่าสนใจและมีข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของพื้นที่ ทั้งที่มีความจริงใจให้รับรู้และการทำโดยกุศโลบายเพื่อควบคุมพฤติกรรมและระบบสังคม เช่น ห้องผีหรือเสาผี มีทั้งนัยยะของการเชื่อมต่อกับบรรพบุรุษในแง่ของการคุ้มครอง และการเป็นเครื่องมือในการแสดงถึงการมีอำนาจควบคุมสมาชิกในครอบครัว ฝ้ายถูกใช้เป็นส่วนหนึ่งในการกำหนดสถานภาพของบุคคล เช่น เมื่อถือผีร่วมกันก็มีสถานะเป็นคนใน หากถือผีคนละตระกูลหรือมีการเปลี่ยนไปถือผีตระกูลอื่นก็ถือว่าเป็นคนนอก หิ้งหรือตำแหน่งห้องผีกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ใช้ในการกำหนดปริณิธินัย ทั้งการครอบครองที่ว่างและการควบคุมการเข้าถึงได้อย่างเด็ดขาด ดังนั้นแล้วความเชื่อเกี่ยวกับผีจึงมีบทบาทสำคัญยิ่งในการกำหนดรูปแบบความสัมพันธ์และการใช้งานภายในเรือน

แนวคิดเกี่ยวกับระบบสังคมกับความเชื่อเรื่องผีร่วมกับเพศภาวะหรือความเป็นหญิงชายนี้ ส่งผลกับการจัดการพื้นที่อยู่อาศัยของชาวไทพวนแขวงบอลิคำไซโดยตรง โดยปกติแล้วฝ่ายชายจะไปอยู่เรือนฝ่ายหญิงภายหลังการแต่งงานแล้ว เพื่อเข้าไปเป็นแรงงานให้กับครอบครัวฝ่ายหญิง อยู่ช่วยงานก่อนระยะเวลาหนึ่ง จึงแยกมาสร้างเรือนสำหรับครอบครัวของตนเอง ทว่าก็สามารถตกลงกันได้ว่าฝ่ายใดจะไปอยู่เรือนของอีกฝ่ายก่อน การเข้าไปอยู่เป็นลูกหลานในเรือนใดแล้วก็เคารพพ่อแม่ของอีกฝ่ายเสมอเหมือนพ่อแม่แม่เฒ่าของตนด้วย การอยู่ร่วมชายคาอยู่กับอีกฝ่ายผู้ที่เข้าไปอยู่ร่วมจึงยังคงเป็นเหมือนคนนอกและต้องอยู่ภายใต้สายตาของผู้ปกครองในเรือนนั้นๆ และเป็นช่วงเวลาของการเรียนรู้การครองเรือน การอยู่ร่วมกันของหญิงชาย การเป็นพ่อแม่ การเคารพระหว่างกัน การรู้หน้าที่ของตน การปกครองและการเคียงคู่ส่งเสริมกันและกัน ผ่านการอยู่ในชายคาพร้อมกับพ่อแม่แม่นั้น เมื่อคู่แต่งงานมีความพร้อมในการสร้างเรือนและพร้อมที่จะครองเรือนเองแล้วจึงแยกเรือนโดยสร้างเรือนหลังใหม่และดำเนินวิถีสังคมแบบกลุ่มของตนเองต่อไป โดยรวมอาจกล่าวได้ว่าโลกทัศน์เพศภาวะชาวไทพวนมีความชัดเจนในเรื่องของการรู้หน้าที่ทั้งในระดับสังคมและระดับเรือน พื้นฐานมีความเคารพนับถือต่อผู้ใหญ่ทั้งที่ยังดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันหรือแม้ในสถานะผู้จากไป ความเชื่อเรื่องผีฝังลึกในสำนึกซึ่งสะท้อนในวิถีปฏิบัติและการกำหนดพื้นที่ต่างๆ ซึ่งการถือผีร่วมตระกูลเกิดเมื่อมีการตัดสินใจแต่งงานและมีการย้ายเข้าไปในครอบครัวอีกฝ่าย การแต่งงานทำให้สถานะของการเป็นคนนอกกลายเป็นคนในหรือถือผีร่วมตระกูลนั้น สถานะการเป็นคนนอกคนในมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับเรือนอย่างมาก การถือผีหรือนับถือผีบรรพบุรุษในตระกูลนั้นแล้วหรือในเรือนนั้นแล้ว ก็จะต้องแสดงความเคารพและอยู่ในกฎของเรือนนั้นไปด้วยซึ่งเชื่อว่าจะได้รับการปกป้องคุ้มครองเช่นคนใน

3. ฝั่งบริเวณเรือนและการจัดวางพื้นที่ใช้สอยในเรือน

เรือนไทพวนในพื้นที่ศึกษามีรูปทรงทางสถาปัตยกรรมเป็นเรือนจั่วเดี่ยว ยกใต้ถุน หลังคาทรงจั่วซึ่งคลุมยาวตลอดเรือน บันไดขึ้นลงเรือนพบทั้งที่มีด้านหน้าและด้านหลังเรือน และแบบที่มีบันไดขึ้นลงด้านหน้าเพียงด้านเดียว วัสดุหลักเป็นไม้หลังคามุงหญ้าคา ซึ่งทำให้บริเวณโดยรอบบ้านมักพบว่าปลูกหญ้าคาจำนวนมาก ฝั่งบริเวณเรือนประกอบไปด้วย ลานโล่ง ตัวเรือน เล้าข้าว ซึ่งอาจมีองค์ประกอบอื่นประกอบเพิ่มเติม เช่น คอกสัตว์ ที่เก็บพืชผักตำข้าว และสวนครัว ใต้ถุนเรือนโดยปกติไม่ใช้งาน อาจมีการเลี้ยงสัตว์ประเภทหมูหรือไก่ และบางส่วนใช้เก็บอุปกรณ์การเกษตร เนื่องจากใต้ถุนค่อนข้างเตี้ยและโดยทั่วไปถือว่าพื้นที่ใต้ถุนเรือนเป็นพื้นที่ของสัตว์

ภาพที่ 5 ฝักบริเวณเรือน (ซ้าย) แสดงการจัดการพื้นที่ใช้สอยบนเรือนและรูปตัดแสดงตำแหน่งพื้นที่ใช้สอยในเรือน (ขวา)

ในเรือนไทพวนโดยทั่วไปมีพื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ 1) ชานห้องหรือชานที่อยู่ด้านหน้าเรือน 2) ห้องห้องหรือห้องพระและพื้นที่สำหรับผีบรรพบุรุษ 3) พื้นที่รอบเตาห้องหรือเตาไฟให้ความอบอุ่น 4) ห้องส่วนสำหรับนอน 5) พื้นที่รอบเตาหอหรือเตาสำหรับประกอบอาหาร 6) ชานหอและพื้นที่ทอผ้าซึ่งอยู่ด้านหลังเรือน ทั้งนี้พื้นที่ใช้สอยบนเรือนมีลักษณะสี่เหลี่ยมผืนผ้าหากพิจารณาเอาส่วนหลังคาเป็นแกนวางตามยาวของเรือนจะแบ่งเรือนได้เป็นฝักเตาไฟและฝักหัวนอนและเมื่อวางแกนแนวขวางเรือนจะแบ่งเรือนเป็นด้านห้องและด้านหอของเรือน ภาพที่ 5 (ขวา)

1) ชานห้องหรือชานที่อยู่ด้านหน้าเรือน พื้นที่ส่วนชานในเรือนไทพวนมีขนาดเล็กมีหลังคาคลุมค้อมต่ำบันไดหลักของเรือนนิยมใช้เสาค้ำกับจำนวนลูกนอนวางเชื่อมต่อกับชานห้องก่อนเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ภายในเรือน แม้ไม่มีข้อห้ามที่ชัดเจนเรื่องลำดับศักดิ์ของการใช้บันได สำหรับเรือนที่มีเพียงบันไดเดียวสมาชิกทุกคนรวมทั้งแขกจะขึ้นลงด้วยบันไดส่วนนี้ ทว่าในเรือนที่มีบันไดด้านหน้าและด้านหลัง สมาชิกในเรือนที่เป็นเพศชายและเจ้าเรือนรวมถึงแขกจะใช้บันไดหน้าและสมาชิกเพศหญิงรวมถึงสะใภ้หรือเขยก็อาจเลือกใช้บันไดหลังที่เชื่อมต่อกับชานหอและชานซักล้างด้านหลังได้

2) ห้องห้องหรือห้องพระและพื้นที่สำหรับผีบรรพบุรุษ อยู่ในตำแหน่งมุมเรือนซึ่งอยู่ตรงข้ามกับทางเข้าเรือนจากชานหน้าและอยู่ตรงข้ามกับเตาห้อง พื้นที่ส่วนนี้ถือว่าเป็นบริเวณศักดิ์สิทธิ์และหวงห้ามสำหรับคนนอก รวมไปถึงสะใภ้และเขย หากภายในส่วนนอนมีสมาชิกมากเกินไปลูกชายและพ่อแม่หรือเจ้าเรือนก็สามารถออกมานอนหน้าห้องได้ ห้องห้องเป็นห้องโล่งว่างไม่มีประตูหรือหน้าต่างทำให้ภายในค่อนข้างสลัว อาศัยเพียงแสงสว่างที่ผ่านมาจากเตาห้องซึ่งจากโถงและเตาห้องจะมองเห็นตำแหน่งของหิ้งไหว้รวมถึงสมาชิกในเรือนสามารถเห็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นเมื่อมีพิธีกรรมในโอกาสต่างๆ ได้โดยไม่ต้องก้าวล่วง บรรยากาศเช่นนี้ส่งเสริมความศักดิ์สิทธิ์อย่างมาก

3) พื้นที่รอบเตาห้องหรือเตาไฟให้ความอบอุ่น อยู่กลางเรือนตรงข้ามกับห้องพระและห้องนอนของเจ้าเรือนเป็นพื้นที่โล่งและมีช่องเปิดขนาดเล็กบนผนังเรือนซึ่งถูกใช้เป็นที่พึ่งหลังเมื่อมานั่งใกล้เตาห้อง บริเวณโดยรอบเตาห้อง

ถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และต้องทำให้สะอาดเรียบร้อย หน้าที่ของเตาห้องคือให้ความอบอุ่นกับเรือนและใช้ต้มน้ำสำหรับบริโภค ชาวไทพวนเชื่อว่าเตาห้องเป็นเตาแห่งลมหายใจเป็นเตาให้ความอบอุ่นกับเรือน และเผารังไหมให้ไหมอดดับลงเพราะหมายถึงมีเรือนไม่มีชีวิตเป็นเรือนตาย พื้นที่ส่วนนี้มักถูกใช้สำหรับพักผ่อนของสมาชิกในเรือน อย่างไรก็ตามเพศหญิงและสะใภ้หรือเขยมักจะเลือกไปใช้พื้นที่รอบเตาห้องซึ่งอยู่หน้าห้องนอนท้ายเรือนมากกว่า ตำแหน่งที่ว่างระหว่างเตาห้องกับห้องมักจะอยู่ตรงกับประตูเข้าเรือน เมื่อมีแขกซึ่งเป็นคนนอกมาเยือนตำแหน่งนี้จะใช้สำหรับรับรองแขก

4) ห้องส่วนสำหรับนอน ถูกจัดวางเรียงตามยาวขนานไปตลอดแนวกกลางเรือน ห้องแรกสุดชิดกับห้องผีบรรพบุรุษ ถัดไปคือลูกไล่ตามลำดับอาวุโส แต่ละห้องมีผนังกันระหว่างกัน ในห้องสุดท้ายซึ่งอยู่ชิดกับชานด้านหลังและอยู่ตรงข้ามกับเตาห้องหรือแม่เตาไฟที่ใช้สำหรับปรุงอาหารเป็นห้องสำหรับลูกสาว เมื่อออกจากห้องท้ายสามารถออกไปสู่ชานเอ่อหรือชานท้ายเรือนได้สะดวก ในกรณีที่มีการแต่งงานและย้ายเข้ามาอาศัยอยู่ในเรือนเดียวกันจะยกห้องสุดท้ายนี้ให้ ตำแหน่งของห้องท้ายจะมีความสำคัญในแง่ของสมาชิกในห้องนั้นมักต้องรับผิดชอบดูแลงานเรือนทั้งการหุงหาอาหารและซักล้าง เมื่อเทียบกันแล้วห้องนอนท้ายสุดถือว่าศักดิ์สิทธิ์ต่ำกว่าตำแหน่งหัวเรือน การที่เขยหรือสะใภ้ต้องอยู่ในตำแหน่งดังกล่าวนี้ยะหนึ่งเป็นเหมือนการสอนให้รู้จักอ่อนน้อมและเรียนรู้หน้าที่ของการเข้ามาอยู่ร่วมกัน เพราะเดิมก็เป็นคนนอกการเปลี่ยนมาถือผีร่วมและกลายเป็นคนในต้องได้รับการยอมรับจากสมาชิกและผีเรือน

5) พื้นที่รอบเตาห้อง ในขณะที่เตาห้องเป็นเหมือนผู้ให้ความอบอุ่น เตาห้องก็เป็นเหมือนผู้ให้ความอาหารและความอุดมสมบูรณ์ เนื่องด้วยเตาห้องใช้สำหรับประกอบอาหารเท่านั้น ระดับพื้นดินเหนียวของกะเบเตาห้องเท่ากับระดับพื้นเรือน เมื่อไม่ใช้งานจะเลื่อนเสื่อมาปิดเตาห้องทำให้เกิดเป็นพื้นที่โถงขนาดใหญ่หน้าส่วนนอนทั้งหมดและสามารถใช้งานอเนกประสงค์ได้

6) ชานเอ่อและชานซักล้าง เป็นชานขนาดเล็กมีหลังคาคลุม พบทั้งที่ใช้เป็นที่เก็บของและวางก๊อผ้า ต่อเนื่องไปสู่ชานซักล้าง ในเรือนที่มีบันไดหลังจะสามารถขึ้นลงเรือนจากชานเอ่อได้โดยตรง

สรุปความเชื่อและเพศภาวะกับการก่อรูปเรือนไทพวน

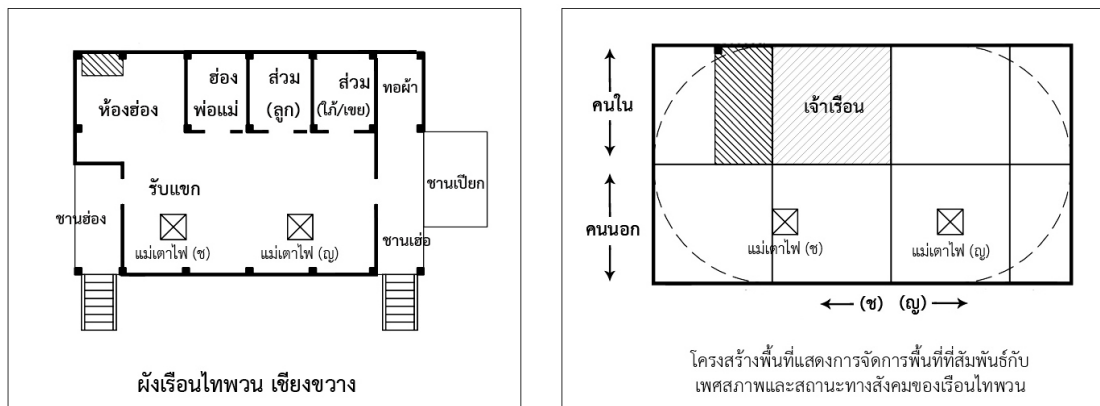
ลำดับความสำคัญและแบบแผนการจัดการพื้นที่เรือน

จะเห็นได้ว่าการจัดการพื้นที่ใช้สอยในเรือนไทพวนนั้นมีแบบแผนและลำดับซึ่งล้วนสัมพันธ์กับความเชื่อและพื้นที่ชายหญิงอย่างชัดเจน กล่าวคือ เมื่อพิจารณาเรือนตามภาพที่ 6 สามารถแบ่งเรือนตามแนวกนอนอธิบายรูปแบบการจัดการพื้นที่ภายในเรือน ดังนี้

หากแบ่งเรือนโดยใช้แกนตามยาว เรือนจะถูกแบ่งเป็นพื้นที่คนในและพื้นที่คนนอก โดยพื้นที่คนในถือเป็นส่วนปิดและเป็นส่วนตัวสูงซึ่งอยู่จากแกนสันหลังคาตลอดแนวกตามยาวซึ่งชิดกับทางสัญจรภายในเรือนไปสู่ด้านหัวนอน สำหรับพื้นที่คนนอกหรือส่วนเปิดมีความเป็นส่วนตัวน้อยกว่าครองพื้นที่ตั้งแต่ทางสัญจรกลางเรือนมาจนถึงบริเวณรอบแม่เตาไฟซึ่งมี 2 เตา เรียกเตาห้องและเตาเอ่อ

สำหรับแกนตามขวางนั้นแบ่งเรือนออกเป็นห้องกับเอ่อ ทางห้องจะสัมพันธ์กับสถานะของคนในเรือนโดยตรงคือ เจ้าของเรือนและเพศชาย ในขณะที่ทางเอ่อจะสัมพันธ์กับเพศหญิงและลูกสะใภ้หรือลูกเขย บันไดทางเข้าหลักสัมพันธ์กับด้านห้อง เรียงลำดับความสำคัญและศักดิ์สิทธิ์จากมุมเรือนซึ่งเป็นทั้งห้องพระหรือห้องห้อง และถือว่าเป็นพื้นที่ผีบรรพบุรุษอีกทางหนึ่งด้วย ซึ่งในบางครั้งลูกชายกินนอนในส่วนนี้ ต่อมาเป็นห้องสำหรับเจ้าเรือน ห้องถัดไปเป็นห้องของลูกเรียงตามลำดับอาวุโส และในห้องสุดท้ายเป็นห้องส่วนเอ่อซึ่งเป็นห้องสำหรับคู่แต่งงานอาจเป็นลูกเขยหรือลูกสะใภ้เข้ามาถือผีร่วมเข้ามาอยู่ร่วมในชายคาเดียวกัน ซึ่งแม้ตามประเพณีจะนิยมให้สะใภ้แต่งแล้วไปอยู่เรือนฝ่ายชาย

แต่ก็สามารถตกลงให้ฝ่ายชายไปอยู่กับเรือนฝ่ายหญิงก็ได้เช่นกัน หลังสวมเฮ่อเป็นที่ทอผ้าและชานเฮ่อซึ่งใช้สำหรับซักล้าง

ภาพที่ 6 ผังเรือนไทพวน (ซ้าย) และผังสรุปความสัมพันธ์การจัดการพื้นที่ใช้สอยในเรือนกับเพศภาวะและความเชื่อในเรือน (ขวา)

เมื่อพิจารณาแบบแผนพื้นที่ประกอบระหว่างแกนตามยาวและแกนตามขวาง ตามภาพที่ 6 (ขวา) สามารถสรุปลำดับความสำคัญและความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนว่า ตำแหน่งที่ศักดิ์สิทธิ์สูงสุดในเรือนคือห้องผีหรือห้องบรรพบุรุษที่ปัจจุบันพบว่ายังมีหิ้งพระอยู่ร่วมด้วย รองลงมาคือห้องนอนเจ้าเรือนซึ่งที่อยู่ติดกับห้องผีบรรพบุรุษ ตำแหน่งที่นอนนี้ถือว่ามีความสำคัญเพราะใช้ในการชี้หรือแสดงสถานภาพของการเป็นผู้มีอำนาจในครอบครัวนั้น ซึ่งเกิดในกรณีที่พ่อแม่แม่คนใดคนหนึ่งเสียชีวิตแล้วและยังอาศัยกับลูกในเรือน การยกเรือนให้สืบต่อแทนทำให้เจ้าเรือนมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้มีผลต่อตำแหน่งที่นอนซึ่งตามจารีตแล้วเจ้าเรือนจะนอนใกล้กับตำแหน่งของห้องผีเสือนั่นเอง พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ในระดับเดียวกันและความหมายของดำรงอยู่และอบอุ่นปลอดภัยของสมาชิกคือเตาไฟหน้าห้องนอนเจ้าเรือนหรือเตาฮ้องนั่นเอง พื้นที่ทั้งสามที่กล่าวมานี้ครองปริมาณพลครั้งหน้าของเรือนหากอิงแกนตามขวางซึ่งเพศที่เกี่ยวข้องและใช้พื้นที่เหล่านี้คือเพศชาย เมื่อพื้นที่ส่วนหน้ามีความเกี่ยวข้องกับความหมายซ่อนในเรือนของอำนาจและผู้ชายมักใช้พื้นที่ดังกล่าว และพื้นที่ส่วนหลังเป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงในเรือนทำกิจกรรมเป็นประจำพื้นที่ส่วนหลังจึงมีความหมายและเป็นอาณาเขตของผู้หญิงโดยปริยาย ในขณะที่แกนสำคัญคือแกนตามขวางดังกล่าวแล้วข้างบนแกนตามแนวยาวกำหนดอาณาเขตส่วนตัวซึ่งเป็นส่วนปิดสงวนไว้สำหรับคนในเท่านั้น ซึ่งลำดับความสำคัญของการปกป้องความเป็นส่วนตัวจะสัมพันธ์ตรงกับหน้าเรือนอีกด้วย ซึ่งความสัมพันธ์เหล่านี้เป็นไปตามโลกทัศน์ความเชื่อและเพศภาวะที่ซ้อนทับกัน

เรือนไทพวนเชียงขวางเป็นภาพสะท้อนของโลกทัศน์ความเชื่อและเพศภาวะ

อาจกล่าวได้ว่าผังเรือนไทพวนมีการก่อรูปและการจัดการพื้นที่ใช้สอยจากความเชื่อและโลกทัศน์เพศภาวะตั้งแต่ผังชุมชนที่แบ่งมณฑลชายหญิงของแหล่งน้ำที่ใช้อุปโภค การวางเรือนที่ยึดทิศศีรษะเป็นสำคัญ ตลอดจนในผังเรือนที่กำหนดปริมาณพลศักดิ์สิทธิ์สัมพันธ์กับเจ้าของเรือนและผู้ชายในขณะที่ปริมาณพลฝ่ายหญิงสัมพันธ์กับพื้นที่ที่ห่างออกไปจากส่วนแรกนี้ โดยปริมาณพลเรือนส่วนหน้า นับตั้งแต่ส่วนห้องผีบรรพบุรุษ เต่าฮ้อง และห้องนอนเจ้าเรือนถือเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์และมีศักดิ์ของพื้นที่สูงกว่าตำแหน่งอื่นในเรือน การที่ตำแหน่งของพื้นที่เหล่านี้ค่อนข้างมาอยู่ด้าน

หน้าของเรือนนั้นเป็นเสมือนการปักแสดงเขตแดนและทำหน้าที่เหมือนประตูปกป้องสิ่งที่อยู่ด้านหลังทั้งหมด ซึ่งปริณพทลส่วนนี้จะสัมพันธ์กับสถานะของบุคคลที่มีอำนาจในครอบครัวเช่นเจ้าเรือนโดยเฉพาะเพศชายเป็นหลัก ในขณะที่ปริณพทลเรือนส่วนหลังนั้นเป็นเสมือนส่วนสนับสนุนและทำหน้าที่ดูแลหล่อเลี้ยงสมาชิกให้ดำรงชีพต่อไปได้อย่างสมบูรณ์ ซึ่งพื้นที่เช่น เตาเฮ้อ หูกทอดผ้า ชานซักล้าง เหล่านี้ล้วนสัมพันธ์กับกิจกรรมที่ทำในเรือนหมุนเวียนตลอดวัน จึงเป็นพื้นที่ที่ผู้หญิงและผู้มีอาวุโสเฝ้าตลอดจนเชยหรือสะใภ้ใช้งานเป็นหลัก ทั้งนี้บทบาทของผู้หญิงที่มีต่อการมีชีวิตรอดของครอบครัวนั้นถือว่าสำคัญพอกับบทบาทของผู้ชาย งานบ้าน การดูแลเรือน การเลี้ยงดูบุตรหลาน การเป็นเงื่อนไขสำคัญในการผลิต เป็นตัวแปรสำคัญในการสืบทอดและการผลิตซ้ำ เช่น การดำรงเผ่าพันธุ์ สืบเนื่องไปถึงการสร้างชุมชน ซึ่งในบรรดากลุ่มผู้พูดภาษาตระกูลไททั้งหลาย กลุ่มไทพวนเป็นตัวอย่างที่น่าสนใจ ที่เรือนเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่ชี้ให้เห็นถึงการมีอยู่ของบทบาทของเพศสภาพที่กำหนดแบบแผนการใช้พื้นที่เรือน และเป็นกลไกการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมกลุ่มไทพวนผ่านมิติทางสังคมวัฒนธรรม ซึ่งแนวคิดเหล่านี้มีส่วนในการกำหนดคุณลักษณะของที่ว่าง อันถือได้ว่าเป็นปฐมบทของลักษณะร่วมของการก่อรูปสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและถูกผลิตซ้ำกลายเป็นวิถีสืบเนื่องต่อกันมาเป็นแบบแผนในการใช้พื้นที่ของชาวไทพวนแขวงเวียงจันทน์ที่สุด

จากการการศึกษาพบว่าชุมชนและเรือนไทพวนในพื้นที่ศึกษามีความเข้าใจของการมีอยู่ของการจัดการพื้นที่ส่วนผู้หญิงและผู้ชาย การกำหนดตำแหน่งพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ นอกจากนั้นยังพบความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทหน้าที่ของสมาชิกในเรือนกับการจัดการพื้นที่ใช้สอย อันมีความหมายเชิงสัญลักษณ์ที่แฝงอยู่ในวิถีการดำรงอยู่และการสืบเนื่องผ่านเรือนของชาวไทพวนนี้ และแม้ว่าเรือนเหล่านี้จะเป็นเรือนที่ปลูกสร้างใหม่ มโนทัศน์เกี่ยวกับการจัดการพื้นที่ใช้สอยซึ่งสัมพันธ์กับเพศสภาวะรวมไปถึงลำดับศักดิ์ในเรือนของชาวไทพวนมีเด่นชัดแม้กับเรือนที่เกิดขึ้นใหม่ทีล้นยังสะท้อนให้เห็นถึงการมีอยู่และการมีบทบาทสำคัญของมโนทัศน์เพศสภาวะและความเชื่อว่ามีผลต่อการก่อรูปทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นซึ่งเรือนไทพวนเป็นตัวอย่างที่โดดเด่นที่สะท้อนมโนทัศน์ของระบบสังคม ลำดับศักดิ์ ระบบอาวุโส ความเชื่อเรื่องผี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เพศสภาวะ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่ากลายเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดพื้นที่ภายในเรือนและสะท้อนถึงการอยู่ร่วมกันแบบส่งเสริมและเกื้อหนุนระหว่างชายหญิง สิ่งเหล่านี้ล้วนมีบทบาทต่อแบบแผนการจัดการพื้นที่ใช้สอยภายในเรือนซึ่งกำหนดการก่อรูปเรือนไทพวนนั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

คำตา อุดมสุข. 2000. **ประวัติความเป็นมาของเผ่าไทพวน**. เอกสารอัดสำเนา. เชียงขวาง: ห้องกานคันคว้าวัด

ทะนะทำสังคม ห้องกานแขวงเชียงขวาง.

ฉลาดชาย รมิตานนท์. 2550. **เล่าเรื่องเบื้องต้นสตรีนิยมศึกษา**. เชียงใหม่: วนิดาการพิมพ์.

ทรงยศ วีระทวีมาศ, นพดล ตั้งสกุล, จันทิพย์ วงศ์คำ และ สุตจิต สนั่นไหว. 2547. **สถาปัตยกรรมสิ่งแวดล้อม**

ในเรือนลาวหลวงพระบางและเชียงขวาง. ม.ป.ท.

ปราณี วงษ์เทศ. 2549. **เพศสภาวะในสุวรรณภูมิ (อุษาคเนย์)**. กรุงเทพฯ: มติชน.

พุมิ พงวิจิต. 2546. พิษณุ จันทร์วิทัน (แปล). **ในความทรงจำของพุมิ พงวิจิต**. กรุงเทพฯ: แมชชีนมีลดีมีเดียกรุ๊ป.

วิธดา สมสวัสดิ์. (บรรณาธิการ). 2545. **พลวัตสังคมผ่านสายตามนักวิชาการไทย: หกสิบปีฉลาดชาย รมิตานนท์**.

เชียงใหม่: โรงพิมพ์มีงเมือง.

วีระ อินพันทัง. 2556. “ความเชื่อกับสถาปัตยกรรม”. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (บรรณาธิการ). **ตัวรัก เล่มที่ 8:**

ศาสนาและความเชื่อกับสังคม. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์. หน้า 279-304.

- สุชาดา ทวีสิทธิ์. 2547. **เพศภาวะ: การทำทนายร่าง การค้นหาตัวตน**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- _____. 2550. “มานุษยวิทยา อุษาคเนย์ และชาร์ลส์ คายส์”. **วารสารสังคมศาสตร์**. 19(1): 311-357.
- อรศิริ ปาณินท์ และ นพดล จันทวีระ. 2554. **บ้านและเรือนพวนเชียงขวาง: การกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่เดิม**. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์.
- Rendell, J., Penner, B., Boden, I. (eds.). 2000. **Gender Space Architecture: An Interdisciplinary Introduction**. New York: Taylor and Francis Group.

